

Янишен В. П., доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ НЕСПРАВЕДЛИВИХ УМОВ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ

Договори про надання споживчого кредиту є досить поширеними в банківській практиці. До відносин за кредитним договором застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з ч.2 ст.627 ЦК України у договорах за участю фізичної особи – споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. Конкретизуючи вказану норму, ч.3 ст.1054 ЦК України визначено, що особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом, яким є Закон України «Про захист прав споживачів» (далі – ЗУ «Про захист прав споживачів»). Слід враховувати, що Конституційний Суд України у рішенні від 10.11.2011р. у справі № 15-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) зазначив, що дія ЗУ «Про захист прав споживачів» поширюється на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Відповідно до ч.1 ст.11 ЗУ «Про захист прав споживачів» договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками. При укладенні таких договорів особлива увага сторін приділяється їх умовам, які в подальшому і будуть визначати обсяг прав та обов'язків сторін. За загальним правилом, відповідно до ч.1 ст.628 ЦК України, зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Водночас необхідно враховувати, що кредитні договори взагалі, та договори про надання споживчого кредиту зокрема, містять цілу низку умов, притаманних саме кредитним відносинам, що значно

їх ускладнює. Так, зокрема, у договорі про надання споживчого кредиту зазначаються: 1) сума кредиту; 2) детальний розпис сукупної вартості кредиту для споживача (у процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням, обслуговуванням, погашенням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту; 3) дата видачі кредиту або, якщо кредит видаватиметься частинами, дати і суми надання таких частин кредиту та інші умови надання кредиту; 4) право дострокового повернення кредиту; 5) річна відсоткова ставка за кредитом; 6) умови дострокового розірвання договору. Крім наведених, договір про надання споживчого кредиту може містити також і інші умови, визначені законодавством.

Специфікою кредитних відносин можна вважати те, що текст кредитного договору, як правило, розробляється кредитором, як більш професійно та юридично підготовленою стороною, що надає йому потенційну можливість забезпечити відповідну перевагу над позичальником, порушуючи принцип рівності сторін, передбачуючи в кредитному договорі додаткові обов'язки позичальника, або/та занижуючи обсяг власних обов'язків. Позичальник при цьому, у переважній більшості випадків, фактично майже не впливає на зміст кредитного договору. Як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 10.11.2011р. у справі № 15-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) споживачу, як правило, об'єктивно бракує знань, необхідних для здійснення правильного вибору товарів (робіт, послуг) із запропонованих на ринку, а також для оцінки договорів щодо їх придбання, які нерідко мають вид формуляра або іншу стандартну форму (ч.1 ст.634 ЦК України). Отже, для споживача існує ризик помилково чи навіть унаслідок уведення його в оману придбати не потрібні йому кредитні послуги. Тому держава забезпечує особливий захист більш слабого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи цивільного договору. Це здійснюється через встановлення особливого порядку укладення цивільних договорів споживчого кредиту, їх оспорування, контролю за змістом та розподілу відповідальності між сторонами договору. Тим самим держава одночасно забезпечує добросовісного продавця товарів (робіт, послуг) від можливих зловжи-

вань з боку споживачів. Одним із проявів такого особливого захисту з боку держави позичальника-споживача як більш «слабкої» сторони в договорі є застосування до договорів про надання споживчого кредиту положень ЗУ «Про захист прав споживачів» про несправедливі умови. Так, умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Кредитодавцю забороняється включати у договори із споживачем умови, які є несправедливими.

До несправедливих умов договорів із споживачами про надання споживчого кредиту відносяться, зокрема положення, згідно з якими: 1) для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит, або викупу цінних паперів, або інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом; 2) споживач зобов'язаний під час укладення договору укласти інший договір з кредитодавцем або третьою особою, визначеною кредитодавцем, крім випадків, коли укладення такого договору вимагається законодавством та/або коли витрати за таким договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача; 3) передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки; 4) встановлюються дискримінаційні стосовно споживача правила зміни відсоткової ставки. Прикладами несправедливих умов угод у фінансовій сфері можна назвати: безповоротне зобов'язання споживача виконувати умови договору, з якими він не мав можливості ознайомитися до укладення договору; зміни у витратах, зокрема, за обслуговування кредиту та за дострокове погашення кредиту, якщо вони визначені формулою зі змінними величинами. Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним.

Також ЗУ «Про захист прав споживачів» містить положення про окремі нікчемні положення кредитного договору. Так, відповідно до ч.4 ст.11 вказаного закону кредитодавцю забороняється встановлювати у договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону. Кредитодавцю забороняється встановлювати споживачу будь-яку додаткову плату,

пов'язану з достроковим поверненням споживчого кредиту. Умови договору про надання споживчого кредиту, які передбачають здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні ЗУ «Про захист прав споживачів», а також сплату споживачем будь-якої додаткової плати у разі дострокового повернення споживчого кредиту, є нікчемними.

Наведене надає можливість прийти до висновку, що положення про несправедливі умови, передбачені ч.5 ст.11 та ст.18 ЗУ «Про захист прав споживачів» дозволяють споживачу кредитних послуг забезпечити, при дотриманні формальної рівності сторін за кредитним договором, також і фактичну їх рівність. У разі порушення цієї вимоги, споживачу надаються додаткові засоби захисту своїх прав шляхом визнання несправедливих умов недійсними або їх зміни у судовому порядку, що, безумовно, посилює правову захищеність споживача. Цьому також сприяють положення закону про нікчемні умови кредитного договору, недійсність яких встановлена законом без необхідності звернення до суду.

Ясечко С. В., доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ІСНУВАННЯ ПРЕДМЕТА ПРАВОЧИНУ

Правочини є однією з базових категорій цивільного права оскільки обслуговують всі сфери цивільного обороту та розповсюджені практично в усіх підгалузях цивільного права. Це пов'язано з тим, що вони є одним із головних юридичних засобів установаження та визначення змісту правових зв'язків між учасниками цивільних правовідносин, засобом, з яким пов'язується динаміка цивільних правовідносин. Саме вони допомагають цивільному праву проявити себе як приватне право, де регулювання носить децентралізований характер.

Наведене вказує, що правочин, як юридична категорія, має особливу значимість для цивільного права. Не дивлячись на те, що в науці цивільного права було проведено ряд досліджень, присвячених цьому юридичному явищу, вважаємо, що актуальність продовження таких досліджень